

Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu

Irina Dulebová, Filozofická fakulta UK, duleba@chello.sk

Kľúčové slová: politický diskurz, inštitucionálny a masmediálny politický diskurz, diskurzívna a semiotická analýza

Ключевые слова: политический дискурс, институциональный дискурс, медиадискурс, дискурсивный и семиотический анализ

Politický diskurz je z hľadiska definície mimoriadne zložitý fenomén, aj keď dnes veľmi frekventovaný v spoločenských a humanitných vedách. Daný pojem analyzujú aj viacerí jazykovedci, avšak ich interpretácia nie je ani zďaleka jednotná. Keď sa pozrieme bližšie na najvýstižnejšie z nich, uvidíme veľa spoločných styčných bodov.

Ruskí jazykovedci Baranov a Kazakevič zdôrazňujú jeho inštitucionálnosť a definujú ho ako „ako súhrn všetkých rečových aktov, použitých v politických diskusiách a takisto pravidiel verejnej politiky, overených tradíciou a skúsenosťami“ (Baranov, Kazakevič, 1991). Podľa ich názoru v inštitucionálnom diskurze sa komunikácia uskutočňuje nie medzi konkrétnymi ľuďmi, ale medzi reprezentantmi jednej alebo niekoľkých verejných inštitúcií (vláda, parlament, spoločenské organizácie) a predstaviteľmi inej verejnej inštitúcie a občanom (voličom). Aj T. Dijk je toho názoru, že „diskurz sa stáva politickým vtedy, keď sprevádza politický akt v politickej inštitucionálnej situácii“ (Dijk, 1995). J. Sorokin vymedzuje politický diskurz cez jeho súvzťažnosť s ideologickým diskurzom keď formuluje, že „politický diskurz je len jeden z druhov ideologického diskurzu, a celý rozdiel spočíva v tom, že politický diskurz je explicitne pragmatický a ideologický diskurz implicitne pragmatický, teda politický diskurz je subdiskurzom a ideologický je metadiskurzom“ (Sorokin, 1997). V práci ruskej lingvistky J. Šejgalovej *Семиотика политического дискурса* sa uskutočňuje komplexná analýza politického diskurzu ako objektu lingvokulturologického výskumu a podľa jej názoru politický diskurz (ako aj iné druhy diskurzu) má dva rozmery, a to reálny a virtuálny. Pod reálnym rozmerom sa pritom chápe „bežná rečová činnosť v určitom sociálnom priestore, a texty ako jej výsledok, pritom tieto texty je nevyhnutné vnímať ako výsledok vplyvu intralingválnych, interlingválnych a extralingválnych faktorov, a virtuálny rozmer diskurzu je semiotický priestor, ktorý zahŕňa tak verbálne ako aj neverbálne znaky, ktorých spoločným denotátom je svet politiky, tezaurus vyjadrení, súhrn modelov rečových aktov a žánrov, špecifických pre komunikáciu v danej sfére“ (Šejgalová, 2000).

Šejgalová v svojej monografii rozoberá politický diskurz ako inštitucionálnu komunikáciu, ktorá na rozdiel od osobnostne orientovanej komunikácie používa systém profesionálne orientovaných znakov, to znamená že má „vlastný jazyk“ (lexika, frazeológia). So zreteľom na významnosť situačného a kultúrneho kontextu sa politický diskurz prejavuje ako fenomén, ktorého podstatu charakterizuje Šejgalová vzorcom „diskurz = vlastný jazyk + text + kontext“ (Šejgalová, 2000). Jeho semiotický priestor podľa Šejgalovej zahŕňa tri druhy znakov: špecializované verbálne (politické termíny, antroponymá a pod.) špecializované neverbálne (politické symboly) a nešpecializované, ktoré neboli pôvodne orientované na danú oblasť komunikácie, ale počas dlhodobého fungovania v tejto oblasti nadobudli obsahové špecifiká. Autorka chápe politickú komunikáciu zo široka a začleňuje do nej nielen javy a udalosti sociálneho života, ale aj rozhovory o politike z rôznych zorných uhlov (každodenný, umelecký, publicistický a pod.) a robí záver že „pri skúmaní fenoménu politického diskurzu je potrebné mať na zreteli fakt, že sa sústavne prelína s inými druhmi

diskurzov - právnickým, vedeckým, masmediálnym, pedagogickým, reklamným, religióznym, športovým, umeleckým a pod.“ (Šejgalová, 2000). Pokiaľ ide o semiotický priestor politického diskurzu Šejgalová zdôrazňuje rôznorodosť doňho zapojených „jazykov“, kde okrem verbálnych znakov a paralingvistiky hrá dôležitú úlohu politická symbolika a semiotika priestoru. V politickom diskurze nadobúda dôležité postavenie aj samotná osobnosť politika a určité prvky jeho správania (znakové konanie).

Politický diskurz je teda v svojej podstate vyjadrením celého komplexu vzťahov medzi človekom a spoločnosťou a je zameraný funkčne na formovanie obrazu vnímania sveta politiky recipienta. Pri lingvistickej analýze politického diskurzu sa dá pochopiť aj to ako sa v rôznych jazykových spoločnostiach modelujú kultúrne hodnoty, ako sa propaguje sociálny systém, aké prvky jazykového vyjadrenia sveta zostávajú za hranicami zámerných rečových stratégií komunikujúcich a ako sa vytvára konceptuálny obraz sveta vlastný každému jazykovému kolektívu.

Politický diskurz má nielen význam, sémantický zmysel (vzťahuje sa na realitu), ale aj priame subjektívne napojenie na určitú skupinu alebo skupiny ľudí. Rôzne subjekty komunikácie sa rôzne prejavujú v diskurze a komunikačné formy tvoria vlastný obsah. Podľa Šejgalovej zo všetkých druhov komunikačných aktivít je pre politický diskurz najviac príznačné intencionálne pôsobenie, „presvedčovanie“, ktoré sa prejavuje v rozličných „etnicky špecifických“ postupoch. Dané etnokultúrne modely sa vytvárajú zložitým prelínaním dvoch druhov stereotypov: jazykových, spojených so sémantickou preferenciou samotného jazyka a komunikačných, spojených s vytvorenými normami správania a hodnotovými kritériami spoločnosti. „Presvedčovanie je účinné len v tom prípade, keď sa realizuje podľa princípov, ktoré odzrkadľujú stabilizované normy správania a vzájomných vzťahov spoločnosti“ (Šejgalová, 2000).

Viacerí výskumníci za hlavný cieľ politického diskurzu považujú jeho potenciál ovplyvňovania adresáta. Preto čím lepšie pozná hovoriaci/autor svojich poslucháčov/adresátov, tým lepšie chápe aké jazykové prostriedky, taktiky a stratégie rečového pôsobenia má používať. Politický diskurz odzrkadľuje zápas o moc, a to je určujúci moment pre výber komunikačného konania, ktorého cieľom je vždy potreba ovplyvniť intelektuálnu, vôľovú a emočnú sféru adresáta.

Prehľad nami skúmanej literatúry k problematike politického diskurzu dovoľuje urobiť nasledovné závery: všeobecne platná definícia politického diskurzu v jazykovede zatiaľ neexistuje, avšak môžeme ho vnímať ako verbálnu komunikáciu v určitom sociálnom a psychologickom kontexte, v ktorej sa autorovi a recipientovi pridelujú určité sociálne roly v súlade s ich účasťou na politickom živote, ktorý je predmetom komunikácie. Politický diskurz ako druh inštitucionálnej komunikácie disponuje sústavou konštitutívnych znakov a sú mu vlastné určité funkcie. Hlavnou z nich je určite funkcia ovplyvňovania recipienta, teda „predurčenie politického diskurzu nielen popísať(nielen referencia), a presvedčiť, vytvoriť u adresáta predsavzatia, vytvoriť pôdu na presvedčenia a podnietiť ku konaniu“ (Bayley, 1985).

Moderné výskumy reči politických lídrov sú prezentované dvoma hlavnými smermi, a to diskurzívnou a semiotickou analýzou. Prvá obsahuje maximálne širokú výskumnú paradigmu a zložitý komplexný systém práce s textom, ktorý ho podľa Van Dijka „preparuje v rôznych rovinách. Pri takom výskume politický diskurz môže byť analyzovaný z hľadiska rozličných prístupov (pragmatický, genderový, konverzačnej analýzy, výskumu štruktúry argumentácie a pod.)“ (Van Dijk, 2007).

Semiotická analýza je skoncentrovaná hlavne na znakové vlastnosti diskurzu a menej sa zaoberá spoločenskými a historickými podmienkami, v ktorých funguje objekt analýzy. Ruský lingvista Bušev zdôrazňuje, že pri analýze politického diskurzu je pozornosť výskumu už tradične sústredená na obsah a logicky sa ubera smerom analýzy ideológie a zužuje sa dosť

často k určenie dominujúcich stereotypov vlastný/cudzí a s tým spojenými klišé a automatizovanosťou diskurzu v snahe odpovedať na základnú otázku: čo o nás hovoria? Následne logika výskumu prichádza ku gramatike a lokálnej sémantike, pri ktorej výskume sa skúma nielen „politický slovník“ ale aj sa sústreďuje na implikácie, súlad významov, syntaxe, štýlu, rétoriky, štruktúry argumentácie a pod. s cieľom odpovedať na ďalšiu otázku „ako o nás hovoria?“ (Bušev, 2002). V danom kontexte sa najviac využíva tradične dobre v lingvistike rozpracovaný systém analýzy rétorických postupov, stratégie pozitívnej sebareprezentácie a negatívnej prezentácie cudzieho.

Väčšina výskumníkov pozerá na politický diskurz ako na diskurz inštitucionálny, jeho základnou intenciou určujúcou celú jeho podstatu je jeho používanie ako nástroja boja o moc. Mimoriadne rozšírené sú ale aj lingvistické výskumy „mediálnych prejavov“ politického diskurzu, nakoľko sa aktuálnym trendom stala „medializácia politiky, pre ktorú je charakteristické to, že politika sa formuje v interakcii s médiami a dá sa povedať, že sa od nich stáva závislou“ (Jiráček, Richová, 2000).

Dane súvislosti si všíma aj M. Bočák, keď konštatuje, že „medzi politickým a mediálnym (spravodajským) diskurzom by sa zas dal identifikovať vzťah symbiôzy: globálna a národná politická diskusia súčasných západných spoločností nemôže fungovať bez médií; médiá závisia od politiky ako svojich informačných zdrojov. Pomer síl medzi nimi sa však v poslednom čase, zdá sa, mení. Mediálny diskurz, disponujúci silným diskurzívno kolonizačným potenciálom (a podobne napr. s ním previazané diskurzy zábavy a konzumerizmu), má tendenciu významne aktívne i pasívne pretvárať iné diskurzy, ktoré sa stávajú jeho obsahom...pri analýze premien politickej komunikácie pomenovali tento jav medializácia (mediatization), poukazujúc na moc médií vplývať na podobu spoločenskej (politickej) komunikácie, ktorú získali zaujatím miesta centrálnych komunikačných inštitúcií“ (Bočák, 2009).

Podstatou analýzy politického diskurzu je analýza komunikačno-nominatívna, ktorá odpovedá na otázku: kto komunikuje a ako komunikuje. Politický diskurz je teda „vždy prezentovaný v tvaroch, tvar sa zlučuje s textom a zároveň aj sám je textom. Takéto vrstvenie alebo miešanie obsahov vytvára nový obsah... Ten istý text hovorený rôznymi osobami „sa rozkladá“ na rôzne texty, ktoré sú inak dekódované recipientom a...tvoria zakaždým iný obraz sociálnej interakcie...“ (Uchvanová-Šmygovová, 1998)

Pri výbere korpusu výskumu existuje užšie a širšie hľadisko. V prvom prípade sa skúmajú len texty bezprostredne vytvorené politikmi a používané v politickej komunikácii, tie patria k inštitucionálnym. V druhom prípade sú to všetky texty venované politickým otázkam, dokonca aj tie, ktorých obsah sa vzťahuje na oblasť politiky implicitne. Ako píše anglický lingvista Yule „výskum diskurzu je smerovaný aj na analýzu toho, čo nebolo povedané alebo napísané, avšak, čo adresát môže mentálne skonštruovať počas komunikácie, teda dešifrovať v lingvistických fenoménoch koncepty, intertextové pozadie, očakávania, frame, precedentné texty a pod.“ (Yule, 2000). Odborníci rozdeľujú predovšetkým inštitucionálny politický diskurz a masmediálny politický diskurz, časť politického diskurzu však zahŕňa aj texty vytvorené občanmi, ktorí nie sú politikmi ani novinármi, ale sporadicky sa zúčastňujú na politickej komunikácii. Na okraji politického diskurzu nachádzame aj texty s prvkami umeleckého štýlu, ku nim prevažne patria politické memoáre. Osobitnú časť tvoria vedecké práce venované politike. Väčšina výskumov v politickej lingvistike sa však dnes uskutočňuje na základe analýzy masmediálneho diskurzu.

Pri lingvistickej analýze politického diskurzu ako aj iných inštitucionálnych diskurzov sa stávajú dôležitými nielen vnútorné vzťahy jazykovej sústavy, ale aj charakteristika jazykovej osobnosti ako nositeľa určitej kultúry a subjektu s určitou sociálnou úlohou a postavením. Politický diskurz teda môžeme definovať i následne skúmať ako realizáciu jazyka politiky vo

všetkých jej podobách, ako reálne zhmotnenie všetkých prostriedkov národného jazyka v reči, ktoré je možné používať v kontexte politickej činnosti.

Politický diskurz ako odzrkadlenie spoločensko-politického života štátu nesie v sebe prvky jeho kultúry, spoločné a národné špecifické kultúrne hodnoty. V posledných desaťročiach sa výskumu politického diskurzu venuje veľká pozornosť viacerých vedných disciplín (lingvistika, literárna veda, sociológia, politológia, masmediálne a komunikačné štúdiá, semiotika, filozofia, antropológia, etnológia a pod.). Lingvistická analýza politického diskurzu pomáha vyčleniť koncepty a konceptuálne opozície, aktuálne pre skúmanú etapu života spoločnosti, preskúmať taktiku a stratégiu komunikácie a nachádzať najúčinnejšie spôsoby komunikácie s recipientom, definovať univerzálne a národné špecifické osobitosti politického diskurzu.

A nedá sa teda obmedziť, pri interpretácii politického diskurzu ako celku, len na jazykovú interpretáciu, inak jeho podstata a cieľ zostanú nepochopené. Správne chápanie politického diskurzu predpokladá hlavne uvedomenie si jeho pozadia, očakávaní autora a poslucháčov, utajovanej motivácie, obľúbených námietok a logických postupov príznačných pre konkrétne obdobie.

V modernej ruskej lingvistike termín politický diskurz sa používa v dvoch významoch, užšom a širšom. V širšom význame sú to všetky formy komunikácie, pri ktorej do oblasti politiky patri aspoň jeden z komponentov, teda buď subjekt, adresát alebo obsah oznámenia. V užšom slova zmysle je to druh diskurzu, ktorého cieľom je nadobudnutie, udržiavanie a realizácia politickej moci. Aj jeden aj druhý význam sú mimoriadne podstatné pre lingvistickú analýzu osobitostí jazykovej (najčastejšie lexikálnej) roviny politického diskurzu, a to ako z hľadiska výberu excerpovaného korpusu textov, tak aj skúmania prvoradých komunikačných pragmatických zámerov analyzovaného korpusu.

Literatúra

BAYLEY, P.: Live oratory in the television age: The language of formal speeches In: *Campaign language: Language, image, myth in the U.S. presidential elections*, Bologna: Cooperativa Libreria Universitaria Editrice Bologna, 1985. s.77-174.

BOČÁK, M.: Diskurz: neurčitá cesta kultúrnych, mediálnych a komunikačných štúdií do centra svojho záujmu. In: Foret, M. – Lapčík, M. – Orság, P. (eds.): *Kultura–Média–Komunikace 1/2009. Spektákl, mizející realita a (ne)bezpečí informací, diskurs(y) o diskursu*. Olomouc: Univerzita Palackého 2009. ISSN 1804-0365, s. 117–146

JIRÁK, J. - ŘÍCHOVÁ, B.: *Politická komunikace a média*. Univerzita Karlova v Praze: Nakladatelství Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0182-6

VAN DIJK, T.A.: *Discourse Analysis and Social Analysis*. CA, 1995

VAN DIJK, T.A.: On the Analysis of Parliamentary Debates on Immigration. In *Working paper for the Project Racism at the Top*. Second draft [Electronic resource]. Dostupné na internete dňa 07.09.2007 , <http://www.discourse-in-society.org/categor2.htm>.

YULE, G.: *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press, 2000, ISBN 10- 9780194372077

БАРАНОВ, А. – КАЗАКЕВИЧ, Г.: Парламентские дебаты: традиции и новаторство. In Москва: Знание, *Новое в жизни, науке и технике*. Серия: " Наука убеждать", № 10, 1991

БУШЕВ, А.: Автоматизации политического дискурса. In *Политический дискурс* [Электронный ресурс], 2002. Dostupné na internete dňa 1.2.2010 na stránke http://center.fio.ru/method/resources/filippovma/english/pedsovet2002/avtom_diskurs.doc

ШЕЙГАЛ, Е.: *Семиотика политического дискурса*. Москва, Волгоград: Перемена 2000. 175 s.

УХВАНОВА-ШМЫГОВА, И.: Каузальный анализ политического текста . In *Методология исследования политического дискурса: Актуальные проблемы*

содержательного анализа общественно-политических текстов: сб. науч. трудов . Минск, 1998. s. 45-52.

Абстракт

Дискурс в общем виде – одно из наиболее сложных и менее всего поддающихся четкому определению понятий современных гуманитарных исследований. Цель данной статьи - характеристика политического дискурса и анализ его особенностей с лингвистической точки зрения. Мы подчёркиваем, что дискурс сочетает в себе сам текст как изолированный вербализованный результат речи и контекст, в котором он функционирует, – ситуативный и культурный. В широком смысле он включает формы общения, в которых к сфере политики относится хотя бы одна из составляющих: субъект, адресат или содержание сообщения. В узком смысле политический дискурс - это разновидность дискурса, целью которого является завоевание, сохранение и осуществление политической власти.